

NICOLAE DRĂGANU ȘI ONOMASTICA DIN ȚARA ZARANDULUI

Un domeniu important al activității lingvistice a lui Nicolae Drăganu în cadrul Muzeului Limbii Române a fost onomastica, cu cele două ramuri ale sale: toponimia și antroponimia, ambele discipline fiind deosebit de însemnate în descifrarea trecutului nostru, acolo unde ne lipsesc izvoarele istorice directe.

Deși s-ar părea că pasiunea sa pentru onomastică este mai nouă decât pentru alte ramuri ale lingvisticii (cele două opere fundamentale: *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928 și *România în veacurile IX – XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933, fiind publicate în cea de a doua perioadă a activității sale), mărturisirea pe care o face însuși autorul în introducerea la *Toponimie și istorie* dovedește o mai veche și statornică preocupare în acest domeniu: „De mult mă muncește gândul de a face o monografie toponimică a Văii Someșului de Sus, până la Mocod inclusiv. Dar cu prilejul adunării materialului m-am convins că numele apelor, ale munților și ale părților de hotar din această regiune trebuie urmărite în legătură cu toate numirile similare din întregi Carpații. O lucrare atât de vastă reclamă mult timp și îndelungate cercetări de documente”. Rezultă de aici nu numai vechimea interesului său pentru onomastică, ci, totodată, se desprinde o dimensiune a metodei de lucru și se întrezărește vastitatea viitorului câmp de cercetare. Studiarea materialului onomastic, strâns legată de cea a lexicului comun, constituie coordonate necesare ale preocupărilor sale privind istoria limbii și a poporului român¹.

Pentru cercetarea onomastică actuală, cele două monografii reprezintă, în același timp, două modele remarcabile și importante surse de material documentar. Ele impresionează în mod deosebit „printr-o documentație împinsă până la ultimele limite în timp și în spațiu, documentație propriu-zis filologică, bazată pe texte de toate vârstele”².

Și totuși, onomastul Nicolae Drăganu a fost conștient de dificultățile și relativitatea explicării numelor proprii, mărturisire făcută în prefața aceleiași monografii, *Toponimie și istorie*, p. 5: „În filologie, poate nicăieri nu este mai ușor de greșit ca la explicarea numelor proprii, unde adeseori, pentru a da etimologia unui

¹ Ioan Pătruț, *Nicolae Drăganu – onomast*, în CL, XXIX, 1984, nr. 2, p. 99.

² Iorgu Iordan, *Nicolae Drăganu (1884 – 1939)*, București, 1942, p. 12-13.

nume, sunt posibile mai multe apropieri, iar jocul fanteziei este destul de la largul său. Am putut deci să greșesc și eu în privința unora dintre numele de localități pe care le-am studiat. În general însă am avut în vedere evoluția istorică și fonetică a acestora”.

Fiind pentru noi un model în cercetarea onomastică, iar opera sa o sursă permanentă și deosebit de valoroasă în interpretarea numelor proprii, cu prilejul aniversării a 75 de ani de la înființarea Muzeului Limbii Române, printre ai cărui membri activi s-a numărat și Nicolae Drăganu, ne facem o datorie de onoare încercând o evaluare, peste timp, a onomasticii din Țara Zarandului, ținut care a stat în atenția autorului alături de alte regiuni ale Transilvaniei, în monumentală sa operă, *Românii în veacurile IX – XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, p. 308-320.

Astfel, Nicolae Drăganu demonstrează, analizând fiecare nume de localitate în parte, că în Zarand predomină denumirile românești, care sunt mai vechi decât cele maghiare, de cele mai multe ori acestea din urmă reprezentând traducerea celor dintâi. Dar fiind într-o regiune de munte, aceste denumiri sunt atestate relativ mai târziu.

Astfel, numele localității *Basarabasa*, jud. Hunedoara, cu primele atestări: *Basarabasafalva*, *Felső-Baszarabasa* 1439, *Basarabasa* (SUCIU, I, p. 58), este considerat de Nicolae Drăganu (*Românii*, p. 310) un derivat românesc de la numele de persoană *Basarab*. Într-adevăr, acesta este un nume vechi, răspândit din secolul al XIII-lea în sud-vestul Ardealului și în dinastia munteană a Basarabilor (DOR, p. 192, DNFR, p. 50).

Printre numeroasele nume de localități românești din depresiunea Zarandului, Nicolae Drăganu amintește și de București, jud. Hunedoara, subliniind faptul că formele ulterioare *Bukorestfalva* 1464, *Bukuresth* 1525 ne arată că și mai vechiul *Bukorfalva* 1439, 1441, 1445 este din rom. *Bucur*, nu din magh. *bokor* „tufă”. Desigur, toate formele documentare enumerate mai sus au la bază numele vechi românesc *Bucur*³, iar forma de plural în *-ești* a antroponimului nu este singulară în această regiune (vezi și *Căzănești*, *Tătăraștii de Criș*, *Tiulești*, *Tomești*). Atât forma populară, cât și cea oficială este astăzi *București*, și nu *București* (cum este notată de Nicolae Drăganu în *Românii*, p. 310) și e firesc să fie așa, deoarece în graiul localnicilor grupul *șt* urmat de vocalele anterioare *e*, *i* se pronunță *șci* (cf. și *Criștior* > *Crișcior*, *Leștioara* > *Leșcioara*, *Mustești* > *Musteșci*, *Ștei* > *Șcei*, *Șteia* > *Șceia*). Forma documentară *Bucuresch* din 1760 – 1762, înregistrată de SUCIU, I, p. 109, redă, aproximativ, această pronunție.

Numele comunei *Crișcior*, jud. Hunedoara, apare în documente sub formele: *Kirchorfalva* 1439, *Kriscsor* 1733, *Kriscior* 1750, *Kristyor* 1760 – 1762, 1850 (SUCIU, I, p. 176). Nicolae Drăganu, după un istoric maghiar⁴, dă și alte atestări mai timpurii: *Kritsor*, *Kristor*, *Krestor* 1404, 1411, 1415. Având în vedere că

³ Pentru acest nume, originea și întinderea lui, vezi O. Densusianu, *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, în „Studii de filologie română”, I, 1898, p. 7-12 (vezi și Ovid Densusianu, *Opere*, vol. I. Ediție îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu și I. Șerb, București, 1968, p. 470-474).

⁴ I. Kemény, *Uj Magyar Muzeum*, VIII, 1854, p. 125 și urm.

biserica a fost clădită și pictată de jupânul Bălea între anii 1375 și 1395, Nicolae Drăganu consideră că satul a existat și înainte de 1404. Picturile ei, deosebit de importante, s-au păstrat până în timpurile noastre și au fost cercetate de Silviu Dragomir⁵, care considera că districtul Crișului Alb își avea centrul tocmai în *Crișcior*, unde stătea „voevodul”⁶. Pornind de la aceste fapte, răspunsul nostru la întrebarea, pe care și-o pune și Nicolae Drăganu, dacă forma *villa Crisi*, atestată la 1219 (după un document maghiar, *Români*, p. 312), nu este identică cumva cu *Crișcior* este afirmativ, căci în Zarand există și alte localități care sunt sau pot fi denumite de români, cu atestări dintre cele mai timpurii din întreaga Transilvanie: *Mocrea* 1199, *Galșa* și *Pâncota* 1202 – 1203, *Gurba* 1213, toate în jud. Arad⁷.

Referitor la originea numelui *Crișcior*, Nicolae Drăganu propune două explicații: 1. *Criștior*, ung. *Kristyor* (cf. *Săscior* < *Sas*, *Ruscior* < *Rus*); 2. totuși și numele de persoană *Cristu*, *Criștiu* = „Cristofor” (*Români*, p. 310). Ioan Pătruț⁸ este de părere că această localitate „poartă, mai probabil, numele unui râșor, afluent al Crișului, decât al unei persoane”. Având în vedere formele documentare care redau, de cele mai multe ori, numele *Crișcior* și realitatea geografică (albia Crișului Alb fiind foarte îngustă, căci el străbate o distanță mică de la izvor până la această comună), putem considera că numele *Crișcior* este un diminutiv al lui *Criș* (ca în *Leștioara* din *Leasa*, *Rușcior* din *Rus* și *Săscior* din *Sas*). Ca și în cazul numelui *București*, și în *Crișcior* pronunția locală a influențat forma oficială: *ști* > *șci*. De altfel, mai există o localitate *Criștior*, în jud. Bihor, în apropiere de Vașcău, unde pronunția locală nu modifică grupul consonantic *șt* înainte de vocalele *e*, *i*. Desigur, și la baza acestui toponim se află numele râului *Criș*, în acest caz, al Crișului Negru.

Nicolae Drăganu a încercat să explice și numele satului *Mocrea*, aparținând orașului Ineu, jud. Arad. Cunoscând ca cea mai veche atestare pe cea din anul 1214: *Apa* (= *predium nomine de Macra, videlicet Apa*), autorul consideră că forma *Apa* reprezintă traducerea românească a sl. *Macra* < *mokrŭ* „umed” (*Români*, p. 309).

O altă opinie a fost exprimată de I. Pătruț⁹, care, pe baza unor atestări mai timpurii (willa *Aqua* 1160, *Macra* 1199, *Apa* 1213), consideră că *Apa* reproduce apelativul românesc *apa*. Pe de altă parte, însă, este de părere că forma *Macra* nu-l redă pe slavul *mokra* „umed”, ci el reprezintă un antroponim *Mocrea*, care poate fi un împrumut slav (cf. bg. *Mókre*), dar și un derivat românesc, cu sufixul *-r-* (cf. *Bogrea*, *Candrea* etc.).

Într-adevăr, și astăzi în hotarul localității *Mocrea* se află un teren mlăștinos, mai întins, având un izvor de apă minerală, cu calități curative. Fără îndoială că

⁵ *Vechile biserici din Zărand și ctitorii lor în sec. XIV și XV*, în „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, secția pentru Transilvania pe 1929”, Cluj, 1930, p. 223-264.

⁶ *Ibidem*, p. 245.

⁷ Ioan Pătruț, *Nume de persoane și nume de locuri românești*, București, 1984, p. 14.

⁸ *Ibidem*, p. 47.

⁹ *Onomastică românească*, București, 1980, p. 117.

această realitate s-a reflectat și în numele localității, care încă în anul 1851 mai apare în documente cu denumirea *Apatelelek* (SUCIU, I, p. 404). În acest caz, formele slave de mai târziu *Macra* sau *Mokra*, azi *Mocrea*, reprezintă, așa cum afirmă și Nicolae Drăganu, o traducere, dar în sens invers: rom. *apa* prin sl. *mokra* „umed”. Pe bună dreptate Emil Petrovici¹⁰ a afirmat că „și în valea Crișului Alb populația a fost curat românească după asimilarea slavilor”. Urme ale populației slave în această zonă se regăsesc în câteva nume de localități: *Birtin*, *Dobroț*, *Ribița*, *Rișca*, *Zdrapți*, la care îl vom adăuga și pe *Mocrea*. În sfârșit, vom face precizarea că cercetarea antroponimiei istorice din Zarand nu ne-a scos la iveală nici un nume de persoană identic sau apropiat ca formă cu denumirea localității *Mocrea*.

Numele localității *Țărățel*, aparținând orașului Brad, jud. Hunedoara, este înregistrat în documente sub formele: *Cherunicerfalva* 1439, *Czereczel* 1733, *Czericzel* 1750, *Szeretzel* 1760 – 1762, *Czeretzel* 1805, *Czereczel*, *Csereczel* 1808 (SUCIU, II, p. 211). Gustav Kisch¹¹ consideră acest nume o variantă a lui *Sărățel* < *sărat*. Dar, deoarece îl găsim scris în cele mai multe cazuri cu *ț* (redat în grafia maghiară prin *cz*) și numai de două ori, în atestări mai târzii, cu *s* (notat *sz*), Nicolae Drăganu (*Românii*, p. 473, nota 1) consideră că este problematică identitatea cu *Sărățel* și că, în realitate, aceste forme ne reamintesc de numele de localități *Țárova* din județul Caraș-Severin, *Țărtăl* din Romanai și *Țerovăț* din Mehedinți, care sunt derivatele slavului *cer*.

Și noi considerăm că la baza numelui actual stă cuvântul românesc *cerețel*, diminutiv al lui *ceret* (cf. *Brădățel*, *Cornățel*, *Făgețel*), care nu a fost înțeles de maghiari, fiind redat prin grafii diferite, tot mai îndepărtate de numele inițial. Celelalte trei specii de arbori: *bradul*, *mesteacănul* și *plopul*, specifice zonei, alături de *cer*, s-au păstrat prin denumirile localităților: *Brad*, *Mesteacăn* și *Plop*.

Românești sunt, după Nicolae Drăganu, și numele satelor *Țarmure*, *Lazuri*, *Lunca*, *Măgulicea*, *Trestia*, *Valia*, cu atestări începând cu prima jumătate a secolului al XV-lea: *Chermonfalva*, *Czermora* 1439; *Lazul* 1427; *Lunka* 1439; *Magalucha* 1427; *Tresztya*, *Terchye* 1439; *Vallya*, *Walyafalva* 1439. Cât despre numele satelor *Scroafa* și *Vaca*, azi Crișan, din jud. Hunedoara, cu primele atestări: *Szkrofafalva* 1439 și *Waka* 1439, amintite și de Drăganu (*Românii*, p. 313), noi considerăm că la baza lor stau supranumele, la origine porecle, *Scroafa* și *Vaca*.

În această comunicare am prezentat numai o parte din onomastica Zarandului, având ca punct de plecare monografia lui Nicolae Drăganu. La teza susținută mereu de autor în această monumentală operă, conform căreia poporul român și limba română s-au format la nordul Dunării, pe un teritoriu având ca nucleu ținuturile Daciei, au aderat, în acest răstimp, majoritatea lingviștilor și istoricilor prin noile cercetări, numeroase dezbateri și, nu în ultimul rând, descoperiri arheologice.

¹⁰ DR, X, 1941, p. 539.

¹¹ *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, Hermannstadt, 1929, p. 38.

Românii și celelalte studii ale sale de onomastică, apreciază Ioan Pătruț¹², rămân și vor fi lucrări de referință și de bogată informație, cu un mare număr de explicații, asocieri și etimologii noi, dintre care unele sunt rezultate din asidue și îndelungate căutări, altele reprezintă, cum spunea Sextil Pușcariu, „izbucniri ale unei intuiții înnăscute”.

ABREVIERI

DNFR = Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, 1983.

DOR = N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963.

Drăganu, *Românii* = N. Drăganu, *Românii în veacurile IX – XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933.

SUCIU = Coriolan Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I – II, București, 1967, 1968.

*Str. Timiș, nr. 1, ap. 5
Timișoara*

¹² CL, XXIX, 1984, nr. 2, p. 101.